

Зайцева Зінаїда (м. Київ)

Доктор історичних наук, професор кафедри політичної історії Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.
УДК 94(477)001.89(«В.Вернадський»+ «М.Грушевський»)

В. ВЕРНАДСЬКИЙ І М. ГРУШЕВСЬКИЙ: ДОЛАННЯ КОНФЛІКТНОГЕННИХ ЗОН В ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ

У статті досліджується генезис двох підходів до реалізації ідеї Української академії наук в перше двадцятиріччя ХХ століття. Показано, як протистояння двох інституцій навколо науково-пізнавальних цілей і мовних форматів презентації наукової продукції формувало конфліктогенні зони в академічному середовищі, які все ж не переросли в особистісний конфлікт.

Ключові слова: *В. Вернадський, М. Грушевський, Академія наук, наукове товариство, конфлікти.*

Історія науки знає періоди, коли кардинальні зміни у ній відбувалися завдяки виключно окремим ученим або науковим організаціям. Заявлена тема поєднує в одних координатах часу і простору двох визначних учених — Володимира Вернадського і Михайла Грушевського, кожен з яких у своїй галузі досліджень залишив величезну наукову спадщину і водночас був засновником значимих наукових інституцій.

З початком національної революції конфліктогенні зони в організації української науки все ще залягали у національно-політичній площині. Проте вже під дещо іншим кутом, ніж це мало місце в добу імперії Романових, чи у підавстрійському Львові за польського панування, де діяло Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ). З 1918 р. у якості протилежних полюсів науково-академічного простору виступали дві академічні інституції, що діяли у Києві й іменували себе українськими: з одного боку Українське наукове товариство (УНТ), створене 1906 р. у Києві, й Українська Академія наук, заснована у час гетьманату П. Скоропадського міністром освіти М. Василенком та запрошеним ним російським академіком В. Вернадським, який з листопада 1917 р. перебував на Полтавщині, — з іншого.

Для В. Вернадського запрошення Василенка до Києва було вельми доброю нагодою приступити до реалізації давно задуманої ідеї децентралізувати науково-академічні дослідження в Росії шляхом заснування нових академічних інституцій в Україні, Сибіру, Москві, на Кавказі.

У травні 1918 р. В. Вернадський прибув до Києва і очолив Комісію з організації Української Академії наук, склад якої формувався за участю кількох членів УНТ. На надіслане запрошення львівському НТШ відповідь не надійшла.

В. Вернадський був представником та водночас істориком російської науки, яка створювалася як державний проект і в такій же парадигмі він розробив концепцію української академії. Він трактував її як територіальну наукову установу в Україні, як «продовження», або відгалуження Петербурзької (на той час Петроградської) АН. «Мне кажется, — писав він Василенку в травні 1918 р., — надо решительно стать на новый путь — на котором стоит Петрогр[адская] Акад[емия] Наук, еще дальше расширив эту организацию»¹. Пізніше, лагодячи відносини з урядом Денікіна Вернадський був ладен внести зміни до назви академії, перейменувавши її з Української в Київську. Він пояснював, що організація нової Академії на Півдні Росії, тісно пов'язана з децентралізацією державного та економічного життя, а не з якимось формами самостійності України. Ці тези мали на меті зберегти академію від ліквідації, проте аналогічні міркування він був змушений висловити у час радянізованого академічного життя, коли готував матеріали до відзначення 25-річчя УАН. Однозначність своєї позиції він підтверджував відмовою прийняти українське громадянство у 1918 р.² У його світогляді поєднувалися патріотичні почуття до Росії, яку він бачив демократичною, оновленою, федеративною, та України, яка все ж таки мала відстояти своє право на культурний розвиток та отримати національно-культурну автономію в межах Росії. Оновлена Росія, на думку вченого, позбавляла сенсу ідею державної самостійності України.

Будучи тісно пов'язаним з Україною родинним походженням, однак світоглядно сформованим у атмосфері російського академічного середовища, Вернадський схилився до українсько-російського культурного дуалізму в Україні, що загалом було властиво певній частині інтелігенції, яка концентрувалася на той час у Києві. Він ратував за вільний розвиток та всебічну державну підтримку української мови і культури, з одного боку, а з іншого підносив значення російської культури для України. При розробці наукової політики учений не абстрагувався від національного аспекту. Конкретизуючи галузеву структуру УАН В. Вернадський вважав, що перш за все, має бути створено відділ української мови, літератури, історії. Водночас він інтенсивніше, ніж члени УНТ, акцентував соціальні функції науки, наголошував важливість природознавчих і економічно-статистичних досліджень у добу індустріальної революції. Значення цих досліджень було цілком зрозумілим, тому переконувати М. Василенку, очевидно, не було потреби.

Хоча Вернадський ще до Першої світової війни вступив до НТШ і УНТ, з діяльністю цих товариств і публікаціями його членів був ознайомлений побіжно. Між тим утворення УНТ змінило інституціональний ландшафт академічного життя в Україні. Товариство об'єднало науковців українознавчого гуманітарного та природознавчо-медичного секторів. З початком війни діяльність гуманітарних секцій, які склали його ядро, загальмувалася. Філологічної — у зв'язку з від'їздом з Києва В. Перетца у 1914 р., Історичної — через заслання М. Грушевського. Засідання секцій і комісій УНТ відновилися восени 1917 р., однак активізація роботи відбулася лише у зв'язку з дискусіями навколо фундації в Києві Української академії наук.

Виникає питання, чому Грушевський як голова УНТ офіційно не оформив перетворення товариства на академію? За усіх відомих обставин не можна не брати до уваги те, що Грушевський з 1917 р. уособлював дві функції — державного діяча і вченого. Сучасники згадували, що на засіданнях Центральної ради він пробував редагувати «Історію України-Руси». Звісно, що на відміну від ученого, який має можливість вибирати, яку саме проблему він буде досліджувати і який час витратить на її розв'язання, на державного діяча проблеми звалюються «самі по собі», які треба вирішувати не гаючи часу. Як діючий політик М. Грушевський знаходився у цей час, як організатор науки він відклав офіційне декларування УНТ академією наук. Ідея вже в іншій політичній ситуації була підхоплена й реалізувалася в умовах іншого державного чинника. Ініціатива у справі організаційної легітимізації академії наук на базі УНТ була втрачена.

Не вдаючись до деталізації обставин, за яких Василенко дійшов думки запросити Вернадського до організації науково-освітньої справи в Україні, зауважимо, що ідея утворення української академії наук у Києві не була на той час абсолютно новою. Вона була відсутня в діючому впродовж 1906–1919 рр. Статуті УНТ, однак спираючись на факт існування товариства, східноукраїнські політики ще до Першої світової війни маніфестували ідею створення в Києві української академії наук, зокрема цю вимогу формулювала *Українська платформа*, опублікована в пресі 22 травня 1912 р. у зв'язку з виборами до IV Державної Думи. Варто брати до уваги й те, що склавши з себе функції голови НТШ у Львові, Грушевський з осені 1913 р. сконцентрувався на зміцненні УНТ як осередку української національної науки, публікаційна продуктивність якого мала сягнути, за його задумом, планки НТШ у Львові. Центр українознавчих досліджень академічного формату дійсно почав переміщатися зі Львова до Києва. Однак ця тенденція з різних причин, й, насамперед, через кардинальну зміну політичної ситуації, не була закріплена в подаль-

шому і, змінивши свій зміст та основних промоторів, набула інших організаційних форм і науково-галузевих пріоритетів. Основними рушіями академічного проекту стали кадети М. Василенко та В. Вернадський, які, між іншим, також були членами НТШ та УНТ. До того ж з 12 академіків-фундаторів УАН шестеро були членами УНТ.

М. Грушевський відмовився увійти в Комісію для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук не лише з огляду на Скоропадського, який був використаний німцями для здійснення політичного перевороту з метою усунення з політичного поля Центральної ради. Маючи інший, ніж у В. Вернадського, досвід науково-організаційної діяльності й іншу концепцію української академії, Грушевський намагався призупинити діяльність Комісії по організації академії. З цією метою він, перебуваючи на нелегальному становищі, усе ж ініціював зустріч з В. Вернадським. Вона відбулася 8 червня 1918 р. у флігелі спаленого будинку М. Грушевського. Як згадував В. Вернадський, розмова була довга і предметна. Характеризуючи позицію Грушевського Вернадський зазначав, що він переконував його відмовитися від рішення створити академію, оскільки вважав, що Україні ще бракує справжніх учених, а це неминуче призведе до створення в Україні російської академії наук, яка буде займатися українськими предметами, тобто не українці будуть академіками, а росіяни, які не володіли українською мовою³. Він вважав, що академія має бути створена пізніше, а в цій ситуації досить існування УНТ і йому треба надати засоби для розгортання діяльності. В. Вернадський не погодився з цією точкою зору, оскільки вважав, що справа зростання української культури і науки «є не лише справою українців, але й росіян, що історичним фактом є спільне співжиття і участь українців у створенні російської культури за останні два століття». Він був певний, що у початковий період діяльності академії російські вчені будуть представлені в ній у якості академіків і відіграватимуть важливу роль⁴. Таким чином епізод перемовин Вернадський прокоментував у щоденнику 1934 р., відгукнувшись на смерть М. Грушевського, а у 1918 р. він відзначив невиразність його уявлень про сучасний тип академії наук та провінційність науково-організаційних поглядів інших представників УНТ, з якими він тоді спілкувався⁵. В. Вернадський обороняв новий тип академії, де гідно були б представлені фундаментальні і прикладні науки як основа для розвитку продуктивних сил і раціонального ведення господарства.

Отже, в умовах, коли голова УНТ М. Грушевський відмовився від співпраці по організації академії, М. Василенко і В. Вернадський, покладаючись на державні важелі, пішли на інституціональний розрив з Українським науковим товариством, однак низка його членів брали

діяльну участь у становленні УАН. Українська національна традиція, що плекалася кілька десятків років М. Грушевським, була відсунута на узбіччя. Утворення Академії наук у Києві відбулося не через організаційно-структурне посередництво УНТ, а з ініціативи урядових структур (до того ж, як висловився С. Єфремов, процесом керував мінералог [В. Вернадський], хоча українська наука розвивалася під знаком філології⁶.

Аналітично розрізняючи науково-організаційну і національно-політичну сторони утворення УАН, хоча на практиці вони окремо не існували, а перебували у складній сув'язі, слушно наголосити, що процес розгортався на тлі швидкої і часто непередбачуваної зміни політичної ситуації, яка створювала ментальні розриви в інтелектуальних настроях інтелігенції. Утворення Академії наук у Києві відбувалося на тлі значного підвищення (з відомих обставин) політичного, національно-культурного та інтелектуального статусу міста. Київ на той час став містом прихистку частини російської інтелектуальної еліти, що з одного боку сприяло розбудові академії, а з іншого підсилювало протистояння в аспекті національних інтенцій українства.

Таким чином упродовж 1918–1921 рр. одночасно існували дві наукові інституції як утілення різних концептуальних підходів до розбудови комплексних наукових досліджень. Представники наукової, тобто однієї і тієї ж корпорації, на інституціональному рівні болісно узгоджували свої позиції. Спірними питаннями виступали: (1) науково-галузева структура в сенсі переваги тих чи інших галузей і спрямованості досліджень; (2) допуск російської мови у видання наукових праць; (3) історична, організаційно-творча й персональна пріоритетність у процесах заснування УАН.

Складність аналізу тодішньої ситуації полягає у тому, що конфлікт не набрав явного антагонізму. Полюси протистояння як в УАН так і в УНТ, поки останнє ще було окремою інституцією, не залишалися незмінними. Персональний склад, причетних до академії конфліктуючих сторін змінювався, певним чином диверсифікувався. У цьому плані цікавими є спостереження Б. Лічкова. Йдеться про його враження від одного з зібрань УНТ восени 1918 р. у час Директорії, на якому М. Грушевський всупереч концепції В. Вернадського намагався провести свою версію розбудови академії. На зборах, зазначає Лічков, були А. Корчак-Чепурківський, неодмінний секретар Академії наук А. Кримський, акад. П. Тутковський, колишній секретар Комісії по створенню Академії В. Модзалевський та інші діячі, які співпрацювали з В. Вернадським і творили УАН. Однак «всі вони наче води у рот набрали, наче забули про те, що вони самі щойно робили і жодним жестом не протестували проти інсинуацій проф.

М.С. Грушевського, який відверто перевертав факти»⁷. Ця ситуація та низка інших протистоянь уже в рамках УАН свідчать, що національна ідеологія стала соціальним фактом. Дебати ідеологічного характеру зумовлювалися відомою різницею в основному каркасі цінностей академіків. Національна ідеологія стала соціальним фактом, а не просто ментальною конструкцією, яка підлягає лише етичній інтерпретації.

Ліквідація УНТ як інституції у 1921 р. шляхом приєднання чи скоріше злиття з Академією була ініційована владними структурами в Харкові. Акція мала компромісний характер і зумовлювалася кількома чинниками, насамперед, браком коштів для утримання і матеріально-інформаційного забезпечення Академії, яка до того ж кілька разів надавала фінансову допомогу УНТ. Майно УНТ, в т.ч. бібліотека передавалися Академії⁸. Цікаво, що А. Кримський, який доповідав на загальних зборах УАН про об'єднання, пояснював, що воно зумовлене необхідністю виправити «історичну помилку». Доповідь, за словами присутнього на зборах М. Василенка, він розпочав з того, що вони є історичними. Й далі: «Была сделана крупная исторична помилка: Наукове Тов[ариство] должно было перетвориться в Академию, а замість того по зразку петербурзької Академії утворена зовсім нова Академія. Через те такий видатний вчений як М.С. Груш[евський] одмовився стати на чолі цієї Академії. Коли по дорученню гетьмана через Д.І. Дорошенка я балакав з М.С. Гр[ушевським], то він назвав Академію, що вона вийшла з нечестного ложа. [...]». Ось тепер ми мусимо поправити цю історичну помилку і з'єднатись⁹. Можна припустити, що факт об'єднання УНТ з УАН згодом психологічно полегшив вступ Грушевського до Академії.

В. Вернадський у 1921 р. мав свої мотиви для усунення УНТ як наукової інституції. Стежачи за академічним життям у Києві він у листі до М. Василенка в досить різкій манері сформулював необхідність ліквідації товариства, зазначивши, що зробити це буде не важко¹⁰. Насамперед, його дратувало продовження дій тих учених, які гуртувалися навколо академіка П. Тутковського, професора українського університету Олександра Грушевського, приват-доцента О. Янати та ін. Для означення їх прихильників був пущений термін «антиакадемісти». Вони мали на меті протиставити товариство Академії саме у площині природознавчих досліджень. Формування репутації УНТ, як адекватного в структурному аспекті конкурента УАН, йшло по лінії активізації й непомірного розширення Природничої секції товариства. Спочатку в її межах утворювалися нові підсекції, зокрема геологічна та численні інші.

З метою збільшення складу природознавців в УНТ за рахунок включення членів низки новоутворених в Україні товариств природничого спрямування О. Яната на засіданні Ради товариства 16 квітня 1919 р. у

спеціальній доповіді запропонував змінити «святая святых», а саме параграф 13 Статуту УНТ, який вимагав від дійсних членів мати наукові публікації. Подальше дотримання вимог цього параграфа, мотивував він зміну, не відповідає новій стадії розвитку товариства, яке має об'єднати дослідників з усіх галузей наук без огляду на те мають вони, чи не мають публікації. Опубліковані дослідження, стверджував доповідач, не завжди є об'єктивним мірилом наукової продукції для агрономів та метеорологів, практична праця яких і без публікацій має науковий характер.

Рада товариства, яка засідала за головування О. Левицького, не пішла на скасування згаданого параграфа і прийняла компромісну ухвалу: до розгляду питання на Загальних зборах всім членам секцій в межах їх повноважень надати рівні права, а члени президій секцій вводилися до Ради Товариства з правами дійсних членів. Окремим пунктом було затверджено утворення секції Геофізики і споріднених з нею наук і Агрономічної секції¹¹. 29 лютого 1920 р. Природничка секція була перетворена на Відділ природничих наук, головою якого було обрано П. Тутковського, замісником О. Янату, секретарем В. Різниченка. Відділ мав десять секцій: фізики, хімії, геофізики, ботаніки, зоології, географії і антропології, агрономії, медицини¹².

Ці розбудови мали суперечливий і наздоганяючий характер. Хоча вони стосувалися іншої сфери і переслідували іншу мету, ніж поправки до Статуту УАН, які вносив М. Грушевський від імені УНТ у короткочасну добу Директорії й охарактеризовані сучасним істориком Ігорем Гиричем як «...сізіфові зусилля української інтелігенції у творенні незалежної від російської культури вищої освіти, науки»¹³, проте так само свідчили про волю до продовження боротьби за буття у науковому просторі.

Отже, заради інституціонального протистояння двох академічних проєктів (умовно М. Грушевського і В. Вернадського), один з яких у вигляді УАН був реалізований, а зародку іншого загрожувала ліквідація, було здійснено переформатування УНТ. Товариство, демонструючи галузеву співмірність зі структурою УАН, зробило крок назад, тобто до товариства з послабленими критеріями академічності практично для всіх наукових секцій. Ціль була сформульована наступним чином: «в сучасний момент, коли вже існує Українська Академія Наук, Товариство продовжує відігравати стару роллю вільного об'єднуючого центру, і стоїть напередодні реального перетворення по суті в Вільну Наукову Академію, філії якої покриють густою сіткою всю Україну»¹⁴. Тобто, УНТ, втративши можливість перетворитися на академію, позиціонувало себе вільною від державного контролю, самоврядною інституцією. Враховуючи, що більшість професійних учених членів УНТ одночасно були обрані академіками або працювали в її структурах, суперництво переносився в стіни УАН.

Конфліктологи стверджують, що у полагожденні конфліктів важливу роль може відіграти третя сторона. В даному випадку нею стала держструктура Народний комісаріат освіти. Він прийняв рішення ліквідувати товариство, вдавшись до формальних процедур на зразок винесення питання на Загальні збори УАН і УНТ, голосування, прийняття ухвали й т.п. З числа членів УНТ проти невідгідних для УНТ умов об'єднання протестували лише В. Данилевич і С. Веселовський. М. Василенко у листі до В. Вернадського висловив жаль з приводу ліквідації УНТ. З його точки зору це була помилка: «Взагалі ж я, як і Ви, здається, вважаю великою помилкою зараз ламати і знищувати вже існуючі українські установи»¹⁵.

Ліквідацію УНТ дехто пояснював наміром Грушевського повернутися в Україну і в такому разі він, спираючись на товариство, зможе продовжувати свою боротьбу з академією. Інші ж сумнівалися, що історик відважиться на повернення, оскільки в 1921 р. через продовольчу і фінансову скруту в Україні не було умов для наукової роботи і друку. Ситуація змінилася з початком офіційної політики українізації, яка, з-поміж інших обставин, сприяла поверненню М. Грушевського в Україну. У 1923 р., ще перебуваючи в Празі, історик був обраний академіком ВУАН, а 1924 р. прибув до Києва й відновив деякі структури і видання колишнього УНТ в межах Академії.

Водночас він розпочав дискурс про історичну пріоритетність свого академічного проекту цілком ігноруючи внесок у справу фундації УАН М. Василенка, В. Вернадського, інших академіків-фундаторів. У першій же книзі відновленого ним 1925 р. журналу «Україна» у розділі наукової хроніки було опубліковано розлогий матеріал на кшталт інформаційної статті під назвою «Всеукраїнська Академія Наук (ВУАН)». Автор замітки не вказаний, проте, безумовно, ним був М. Грушевський. Перша половина тексту присвячена огляду генези українських національних академічних проектів, які вироблялися національною інтелігенцією, починаючи з середини ХІХ ст. та організаційних форм їх утілення. Йдеться про те, як УНТ з настанням революції маніфестувало гасло «Української академії» і опрацьовувало статут проектованої академії, проте гетьманський переворот застав цю роботу незавершеною. Далі автор визнає, що уряд Скоропадського енергійно узявся до академічної справи у результаті чого й постала УАН. Однак академіки-фундатори УАН, за оцінкою Грушевського, «...в переважній більшості були се люде, які не брали участі в українській науковій і громадській роботі, спеціально в Київським Наук. Товаристві, і так зазначилось певне розходження сеї Академії з її українським попередником»¹⁶. З огляду на назву замітки кидається у вічі, що ім'я В. Вернадського — першого президента Української Академії наук, обраного 27 листопада 1918 р., жодного разу не

згадано. Публікація справляла враження, що відкриття УАН було результатом діяльності М. Грушевського по організації українських наукових товариств. Його прізвище кілька разів згадано у замітці. Своєю тенденційністю публікація справила неприємне враження. М. Василенко дивувався, що М. Грушевський сам піднявши питання про своє членство в Академії, мав би враховувати обставини її заснування, «але стару волинку тягне, не може помиритися з нею»¹⁷.

На початку квітня 1926 р Вернадський, який щойно повернувся до Ленінграда із закордонного відрядження, у листі до М. Василенка зазначив, що рекомендовану йому статтю Грушевського прочитав ще в паризькій Російській бібліотеці імені І. Тургенєва, яка за його пропозицією придбала «Україну». Замітку Грушевського він оцінив як фальсифікацію. «Ставлюся я до цієї фальсифікації минувшини дуже байдуже, зараз її багато кругом і тут, і за кордоном»¹⁸. Публічно розпочинати дискусію з Грушевським він не бажав як тоді, так і згодом. У цій справі учений покладався на професійних істориків Д. Дорошенка, Д. Багалія і, зрештою на час, який, на його думку, «візьме своє, і він, врешті-решт, дасть справжню мірку» подіям¹⁹. Він категорично не визнавав УНТ генеалогічним попередником УАН.

М. Грушевський виявився більш настійливим і публічним, ніж Вернадський у сенсі обґрунтування свого бачення витоків академічної ідеї, стверджував, що ідея української академії має власне, незалежне від російського академічного контексту коріння. Траєкторію руху української науки історик окреслював на ширшому, ніж російсько-імперське, — загальнослов'янському тлі. Аналізуючи академічну ідею на теренах України, вчений сягав думкою глибини віків (стаття «Три академії», 1930 р.), з'ясовував спадкові зв'язки в українській науці, однак ігнорував основних будівничих УАН. У цьому контексті беззастережно погодитися з Вернадським стосовно оцінки дискурсивної лінії Грушевського, як фальсифікації, навряд чи коректно. Не варто бачити в позиції історика і організатора науки, якоїсь свідомої «корисливості» чи самогlorифікації, як це тоді сприймалося. У визначені висхідного пункту академічної традиції в Україні, М. Грушевський стояв на позиції, так би мовити, «самозародження» української науки та її організаційних форм. Він був близький до тактики «блискучої ізоляції» українських досліджень та їх організаційних форм від інонаціональних впливів. Можна припустити, що Грушевський у цій ситуації був більш політизованим, ніж Вернадський. Його надихала давно поставлена ціль: довести історичну й соціокультурну окремішність українства в слов'янському колі народів. З площини публіцистичних декларацій й історичних аргументацій він

підійняв проблему усамостійнення й самоідентичності української нації на інституціональний науково-організаційний рівень, прагнув цілком винести українське культурне життя за межі імперського контексту і російської культури як загрозового конкурентного чинника.

Події в українському академічному середовищі розгорталися за вже апробованою схемою. Створення і модернізація у новітню добу європейських академій (з їх історією обізнані були і В. Вернадський і М. Грушевський) за всієї різноманітності їх конкретно-історичних витоків і науково-галузевих пріоритетів у різних країнах, співпадало з професіоналізацією науки і одночасним становленням національних держав. Етос європейського академіка зумовлювався субсидуванням наукових досліджень державою, а не спонсорством окремих меценатів, як це мало місце у випадку з УНТ. Учений був зобов'язаний працювати не для власної слави і не на благо усього людства, а перш за все для престижу і авторитету своєї держави, а якщо її немає то — нації. Така ситуація кореспондується з позицією М. Грушевського.

Отже, конфліктогенні зони в академічному середовищі України формувалися на базі різної оптики сприйняття науково-дослідних пріоритетів представниками різних концепцій національно-державного будівництва в Україні. М. Грушевський доводив історичну пріоритетність національної ідеї в академічному русі, а Вернадський відлік УАН числив від осені 1918 р. Академічні проекти Грушевського і Вернадського хоча й не співпадали, однак до персонального конфлікту між ними, не дійшло. Кожен з них робив своє «Велике діло».

Зайцева Зінаїда (з. Київ)

Доктор исторических наук, профессор кафедры политической истории Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана.

В. Вернадский и М. Грушевский: преодоление конфликтногенных зон в организации украинской науки.

В статье исследуется генезис двух подходов к реализации идеи Украинской академии наук в первое двадцатилетие XX века. Показано, как противостояние двух институций вокруг научно-познавательных целей и языковых форматов презентации научной продукции формировало конфликтногенные зоны в академической среде, которые все же не переросли в личностный конфликт.

Ключевые слова: В. Вернадский, М. Грушевский, научное общество, Академия наук, конфликты.

Zinaida Zaitseva (Kyiv)

Professor of Political History at the Vadym Hetman Kiev National Economic University, Doctor of Historical Sciences.

V.I. Vernadsky and M.S. Hrushevsky: Overcoming a conflict-prone situation in the organization of Ukrainian science.

This article examines the genesis of two approaches to the implementation of the idea of the Ukrainian Academy of Sciences in the first two decades of the twentieth century. It shows how the confrontation between two institutions concerning scholar and educational purposes and languages of scientific products creates conflict-prone areas in an academic environment.

Keywords: scholar community, V.I. Vernadsky, M. Hrushevsky, the Ukrainian Academy of Sciences, conflicts.

¹ Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. [Текст]. Кн. 1: Листування: А–Г / НАН України, Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського, Ін-т історії України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В.І. Вернадського, Архів РАН; ред. кол.: А.Г. Загородній, О.С. Онищенко (голова), В.А. Смолій, В.Ю. Афіані [та ін.]; уклад.: О.С. Онищенко, Л.А. Дубровіна, С.М. Кіржаєв [та ін.]. — К., 2011. — С. 262.

² Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність (1918–1921) / НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В.І. Вернадського, Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського, Ін-т історії України; ред. кол.: А.Г. Загородній, О.С. Онищенко (голова), В.А. Смолій [та ін.]; уклад.: О.С. Онищенко, Л.А. Дубровіна, С.М. Кіржаєв [та ін.]. — К., 2011. — С. 362.

³ Ці аргументи М. Грушевського цілком збігаються з його постулатами 1906–1908 рр., коли він скеровував членів УНТ на національно спрямовані наукові дослідження. Йому вдалося, зокрема за підтримки М.В. Лисенка, усунути кадетів В.П. Науменка та І.В. Лучицького від активної діяльності в товаристві, а невдовзі припинити вихід редагованого Науменком журналу двомовного характеру «Україна», який група членів товариства, названих Грушевським «київськими українознавцями», вважала титульним виданням УНТ. Згодом Грушевський під назвою «Україна» започаткував під егідою УНТ новий шоквартальник. (Дет. див: Зайцева З.І. Українське наукове товариство у Києві: обставини заснування та діяльність (1907–1922 рр.) // Київ в соціокультурному просторі ХІХ–ХХІ століть: національний та європейський контекст» / Зб. наук. праць. — К.: Київський ун-т ім. Бориса Грінченка. — С. 112–117.

⁴ Вернадский В.И. Дневники: 1926–1934. — М., 2001. — С. 353.

⁵ Вернадський В. Щоденники (1917–1921). Уривки // Вісник НАН України. — 2003. — №. 2. — С. 6.

⁶ Сохань П.С., Ульяновський В.І., Кіржаєв С.М. М.С. Грушевський і Academia. Ідея, змагання, діяльність. — К., 1993. — С. 46.

⁷ Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність (1918–1921). — К., 2011. — С. 658.

⁸ Онопрієнко В.І., Щербань Т.О. Джерела з історії Українського наукового товариства в Києві. — К., 2008. — С. 84.

⁹ Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. [Текст]. Кн. 1: Листування: А–Г. — К., 2011. — С. 285.

¹⁰ Там само. — С. 289.

¹¹ З протоколу засідання Ради Українського наукового товариства в Києві від 16-го квітня 1919 р. // Матеріали про зміни в Статуті Українського наукового товариства. Доповідь О. Янати на засіданні Ради 16.IV.1919 р. // Онопрієнко В.І., Щербань Т.О. Джерела з історії Українського наукового товариства в Києві. — К., 2008. — С. 230.

¹² Персональний склад Ради Відділу природничих наук Українського наукового товариства в Києві // Онопрієнко В.І., Щербань Т.О. Джерела з історії... — С. 250.

¹³ Гирич І. Між російським і українським берегами. Володимир Вернадський і національне питання (у світлі щоденника 1917–1921 років) // *Marra Mundi*: 36. наук. праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя.— Л., 1996. — С. 743.

¹⁴ Матеріали про зміни в Статуті Українського наукового товариства. Доповідь О. Янати на засіданні Ради 16.IV.1919 р. // Онопрієнко В.І., Щербань Т.О. Джерела з історії... — С. 227.

¹⁵ Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. [Текст]. Кн. 1: Листування: А–Г. — С. 301.

¹⁶ Всеукраїнська Академія Наук (ВУАН) / Розділ «Хроніка» // Україна. — К., 1925. — Кн. 1–2 (11). — С. 216.

¹⁷ Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. [Текст]. Кн. 1: Листування: А–Г. — С. 342, 343.

¹⁸ Там само. — С. 344.

¹⁹ Там само. — С. 345.